

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

ФОРОСТЯН О.І.

Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної роботи
з навчальної дисципліни

«УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ»

для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (Логопедія)

Одеса – 2026

Рекомендовано до друку рішенням ученої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №15 від 25 червня 2026 року)

Розробники:

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Форостян Ольга Іванівна.

Форостян О.І. Методичні рекомендації до практичних занять і виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Управління у сфері спеціальної та інклюзивної освіти» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (Логопедія): Одеса, Університет Ушинського, 2026. 34 с.

Рецензенти:

Литовченко С. В. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку, Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Булгакова О. Ю. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету дошкільної педагогіки та психології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Методичні рекомендації розроблено для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (Логопедія).

Подано анотацію дисципліни, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, рекомендовану літературу, вимоги до знань і вмінь здобувачів, набутих у процесі вивчення дисципліни.

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни.....	4
Анотація навчальної дисципліни.....	5
Плани практичних та самостійних занять.....	6
Критерії оцінювання.....	28
Рекомендована література.....	34

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів - 4	Галузь знань А Освіта	Статус дисципліни: Обов'язкова	
	Освітньо-професійна програма: Спеціальна освіта (Логопедія)	Мова навчання: українська	
Змістових модулів – 2		<u>1-й</u>	<u>1-й</u>
Індивідуальне навчально-дослідне завдання – (есе)	Спеціальність: А6 Спеціальна освіта	Семестр	
Загальна кількість годин – 120		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: другий (магістерський)	Лекції	
		14 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		26 год.	6 год.
		Самостійна робота	
		70 год.	100 год.
		Індивідуальні завдання:	
10 год.	10 год.		
		Вид контролю: екзамен	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 33 % / 67 %

для заочної форми навчання – 10% / 90%

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Управління у сфері спеціальної та інклюзивної освіти» є основним компонентом у підготовці здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (Логопедія).

Систематизація теоретичних і практичних знань з освітньої програми означеного курсу проводиться у формі лекцій, практичних занять, а також під час самостійної та індивідуальної роботи студентів. На лекційних заняттях викладається управлінська діяльність у сфері спеціальної та інклюзивної освіти з включенням новітніх матеріалів, що забезпечує творчу роботу студентів спільно з викладачем.

Мета навчальної дисципліни «Управління у сфері спеціальної та інклюзивної освіти»: є формування у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти знань і вмінь, необхідних для сучасних тенденцій розвитку спеціальної та інклюзивної освіти. Розуміння цілісної освітньої політики у сфері спеціальної та інклюзивної освіти з від загальнодержавного рівня до політики освітнього закладу. Компетентності у сфері управлінської діяльності спеціального закладу освіти та закладу загальної середньої освіти, що реалізує інклюзивний підхід.

Дозвіл на використання ШІ: здобувачам вищої освіти дозволено використання генеративних інструментів штучного інтелекту (ШІ) для виконання письмових робіт, наукових досліджень та інших завдань. Однак робота повинна містити оригінальні висновки, аналіз та критичне осмислення.

Можливість перезарахування результатів навчання, отриманих у неформальній освіті. Мета: Ця можливість надається для сприяння індивідуальним освітнім траєкторіям, визнання попереднього досвіду та досягнень здобувачів, а також для оптимізації їхнього навчального навантаження.

Очікувані результати навчання дисципліни:

знати:

- отримання знань в області управління спеціальною та інклюзивною освітою;
- сучасних тенденцій розвитку спеціальної та інклюзивної освіти;
- отримання знань в області організації спеціальної психолого-педагогічної діяльності;
- отримання знань у сфері управлінської діяльності спеціального закладу освіти та закладу загальної середньої освіти, що реалізує інклюзивний підхід.

уміти:

- орієнтуватись у пошуку необхідної наукової та навчально-методичної літератури з актуальних проблем педагогіки та психології;
- обґрунтовувати систему закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

- обґрунтовувати особливості організації роботи та комплектування спеціальних закладів дошкільної та загальної освіти;
- використовувати знання психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі;
- визначати роль середовища для задоволення особливих освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу.

Здобувачі, які використовують ШІ для допомоги у виконанні завдань, зобов'язані:

- у передмові зазначити факт використання ШІ у роботі.
- пояснити як саме ШІ допоміг у створенні тексту (генерація ідей, перевірка фактів, формулювання висновків).
- пояснити, які частини тексту були створені за допомогою ШІ і в яких аспектах внесені власні корективи.

Процедура визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті Перезарахуванню підлягають лише ті результати навчання (знання, вміння), які відповідають програмним результатам навчання або змісту навчальних тем дисципліни «Адаптивне фізичне виховання і спорт».

ОПАНОВУЮЧИ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗДОБУВАЧ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ:

- сумлінно, вчасно й самостійно (крім випадків, які передбачають групову роботу) виконувати навчальні завдання, завдання проміжного та підсумкового контролю;
- бути присутнім на всіх навчальних заняттях, окрім випадків, викликаних поважними причинами;
- ефективно використовувати час на навчальних заняттях для досягнення навчальних цілей, не марнуючи його на зайві речі;
- сумлінно виконувати завдання з самостійної роботи, користуватися інформацією з надійно перевірених джерел, опрацьовувати запропоновані та додаткові літературні джерела та Інтернет-ресурси.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Концептуальні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти в Україні

Практичне заняття № 1 6 години

Питання для обговорення:

1. Історико-педагогічний аналіз розвитку спеціальної освіти в незалежній Україні: здобутки, проблеми, шляхи розбудови.
2. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні. Стратегічні пріоритети і перспективи розвитку спеціальної освіти. Концептуальні засади

розвитку теорії і практики спеціальної освіти. Сучасні підходи до реформування й оновлення системи спеціальної освіти в Україні на основі принципів демократизації, гуманізації та модернізації, визнання права кожної дитини на одержання освіти, адекватної її пізнавальним можливостям.

3. Освітня політика: основні характеристики в контексті сучасних цивілізаційних викликів; глобалізація освітньої системи та зміна підходів до змісту освіти та розуміння освітнього простору для навчання. Освіта як засіб реалізації потенціалу кожної особистості.

4. Освітня політика у сфері інклюзії: стратегічні напрями та чинники впливу на формування освітньої політики. Стратегія розвитку інклюзивної освіти. Концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти, викладені у міжнародних документах ЮНЕСКО, Світового банку тощо. Особливості впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Короткі теоретичні відомості.

1. Після проголошення незалежності України у 1991 році система спеціальної освіти зазнала суттєвих трансформацій. Якщо в радянський період спеціальна освіта була переважно орієнтована на ізольоване навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в спеціалізованих закладах, то в незалежній Україні почав формуватися новий підхід, заснований на гуманістичних цінностях, правах людини та принципах соціальної інтеграції.

Важливим досягненням стало створення національної нормативно-правової бази, яка гарантує право дітей з особливими освітніми потребами на освіту. Було прийнято низку законів та державних програм, спрямованих на вдосконалення системи спеціальної освіти, розроблено державні стандарти навчання для різних категорій дітей з порушеннями розвитку. Значну роль у розвитку спеціальної педагогіки відіграли українські науковці, які розробляли теоретичні засади корекційної освіти, удосконалювали методики навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Серед основних здобутків спеціальної освіти можна виділити розширення мережі спеціальних закладів освіти, створення навчально-реабілітаційних центрів, впровадження інклюзивного навчання, розвиток системи психолого-педагогічного супроводу та підготовку фахівців спеціальної освіти. Водночас система зіткнулася з низкою проблем: недостатнім фінансуванням, застарілою матеріально-технічною базою окремих закладів, нестачею кваліфікованих кадрів, труднощами у впровадженні інклюзивної освіти та недостатньою поінформованістю суспільства щодо потреб осіб з інвалідністю.

Подальша розбудова спеціальної освіти пов'язується із забезпеченням доступності освітніх послуг, удосконаленням системи раннього втручання, розвитком інклюзивного середовища, впровадженням сучасних інформаційних технологій та підвищенням рівня професійної підготовки педагогічних кадрів.

2. Сучасний розвиток спеціальної освіти в Україні характеризується переходом від медичної моделі розуміння порушень розвитку до соціальної та особистісно орієнтованої моделі, яка розглядає дитину насамперед як особистість із власними потребами, можливостями та правами. Однією з

провідних тенденцій є активне впровадження інклюзивної освіти, яка передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами разом із однолітками у закладах загальної середньої освіти. Значна увага приділяється створенню безбар'єрного освітнього середовища, забезпеченню психолого-педагогічного супроводу, використанню індивідуальних освітніх траєкторій та сучасних корекційно-розвиткових технологій.

Стратегічними пріоритетами розвитку спеціальної освіти є забезпечення рівного доступу до якісної освіти, удосконалення законодавчої бази, розвиток інклюзивно-ресурсних центрів, розширення системи ранньої допомоги дітям, впровадження цифрових технологій у навчальний процес та підвищення професійної компетентності педагогів.

Концептуальні засади розвитку теорії та практики спеціальної освіти ґрунтуються на принципах гуманізму, дитиноцентризму, індивідуалізації, диференціації навчання, партнерства між сім'єю та освітніми установами. Важливого значення набуває компетентнісний підхід, спрямований на формування життєвих компетентностей, необхідних для самостійного життя та соціальної адаптації осіб з особливими освітніми потребами.

Реформування системи спеціальної освіти відбувається на засадах демократизації, гуманізації та модернізації освіти. Це передбачає визнання цінності кожної особистості незалежно від особливостей її розвитку, забезпечення права на якісну освіту та створення умов для максимальної реалізації потенційних можливостей кожної дитини.

3. Освітня політика є важливою складовою державної політики, яка визначає цілі, принципи, механізми та напрями розвитку освітньої системи. В умовах сучасних цивілізаційних викликів, пов'язаних із глобалізацією, цифровізацією, розвитком інформаційного суспільства, демографічними змінами та соціальними трансформаціями, освітня політика потребує постійного оновлення та адаптації до нових умов.

Глобалізація сприяє інтеграції національних освітніх систем у світовий освітній простір, активізує міжнародне співробітництво, академічну мобільність та обмін освітніми практиками. Водночас вона висуває нові вимоги до змісту освіти, орієнтуючи його на формування ключових компетентностей, критичного мислення, цифрової грамотності, комунікативних навичок та здатності до навчання впродовж життя.

Сучасне розуміння освітнього простору виходить за межі традиційного навчального закладу. Освіта дедалі більше здійснюється у відкритому середовищі, яке охоплює цифрові платформи, дистанційне навчання, неформальну та інформальну освіту. Особливого значення набуває створення умов для безперервного професійного та особистісного розвитку людини.

Освіта розглядається як один із найважливіших механізмів реалізації потенціалу особистості. Вона забезпечує формування соціальної активності, професійної компетентності, громадянської відповідальності та здатності ефективно функціонувати в умовах швидких суспільних змін. Саме тому сучасна освітня політика спрямована на забезпечення доступності, якості та рівності освітніх можливостей для всіх громадян.

4. Інклюзивна освіта є одним із пріоритетних напрямів сучасної освітньої політики, оскільки забезпечує реалізацію права кожної людини на освіту незалежно від стану здоров'я, особливостей розвитку, соціального статусу чи інших відмінностей. Її розвиток ґрунтується на принципах рівності, недискримінації, соціальної справедливості та поваги до людської гідності.

На формування освітньої політики у сфері інклюзії впливають міжнародні стандарти захисту прав людини, соціально-економічні умови розвитку держави, потреби суспільства, наукові досягнення у сфері спеціальної педагогіки та психології, а також громадські ініціативи щодо захисту прав осіб з інвалідністю.

Стратегія розвитку інклюзивної освіти передбачає створення доступного освітнього середовища, удосконалення системи психолого-педагогічного супроводу, розвиток інклюзивно-ресурсних центрів, підготовку педагогічних кадрів та забезпечення ефективної взаємодії між закладами освіти, сім'єю та громадою.

Концептуальні засади інклюзивної освіти відображені в міжнародних документах, зокрема в діяльності ЮНЕСКО, документах Організації Об'єднаних Націй, Світовий банк, а також у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Саламанській декларації. Ці документи наголошують на необхідності створення інклюзивних освітніх систем, що забезпечують участь усіх дітей у навчальному процесі без дискримінації.

В Україні впровадження інклюзивної освіти супроводжується створенням інклюзивних класів, розвитком мережі інклюзивно-ресурсних центрів, удосконаленням нормативно-правової бази та підготовкою педагогічних працівників до роботи в умовах різноманітності учнівського контингенту. Разом із позитивними змінами існують певні труднощі: недостатня матеріально-технічна забезпеченість окремих закладів освіти, потреба у збільшенні кількості фахівців супроводу, необхідність подальшого формування інклюзивної культури в суспільстві. Водночас розвиток інклюзивної освіти залишається важливим напрямом модернізації української освітньої системи та інтеграції її до європейського освітнього простору.

Завдання для самостійної роботи

1. Надайте історико-педагогічний аналіз розвитку спеціальної освіти в незалежній Україні: здобутки, проблеми, шляхи розбудови.
2. розкрийте сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні.

Рекомендована література: Основна література [1], [2], [4], [5], [10]

Допоміжна [1], [2], [4], [5], [7], [9] [14], [22], [23]

Тема 2. Організація освітнього процесу в спеціальних закладах освіти

Практичне заняття № 2 4 години

Питання для обговорення:

1. Система закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Організація роботи та комплектування спеціальних закладів дошкільної та загальної освіти.
2. Система електронного запису до закладу дошкільної освіти. Електронний кабінет керівника закладу освіти.
3. Планування освітнього процесу. Побудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти у спеціальному закладі освіти.
4. Забезпечення ефективної роботи та сталого розвитку спеціального закладу освіти.

Короткі теоретичні відомості

1. Система освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в Україні є складовою загальної системи освіти та спрямована на забезпечення права кожної дитини на якісну освіту відповідно до її індивідуальних можливостей і потреб. Вона охоплює різні типи закладів та форм організації навчання, що дозволяє забезпечити доступність освітніх послуг для всіх категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

До системи закладів освіти для дітей з ООП належать спеціальні заклади дошкільної освіти, спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри, інклюзивні групи у закладах дошкільної освіти, інклюзивні класи у закладах загальної середньої освіти, а також інклюзивно-ресурсні центри, які здійснюють комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини та надають консультативну підтримку батькам і педагогам.

Організація роботи спеціальних закладів освіти ґрунтується на принципах доступності, індивідуалізації, корекційної спрямованості навчання та виховання, комплексного психолого-педагогічного супроводу. Освітній процес поєднує навчальну, корекційно-розвиткову, реабілітаційну та соціально-виховну діяльність. Важливе місце займає робота міждисциплінарної команди фахівців, до складу якої входять вчителі-дефектологи, логопеди, практичні психологи, реабілітологи, соціальні педагоги та медичні працівники.

Комплектування спеціальних закладів дошкільної та загальної освіти здійснюється відповідно до висновків інклюзивно-ресурсних центрів та з урахуванням особливих освітніх потреб дітей. Групи та класи формуються за нозологічним принципом або з урахуванням індивідуальних освітніх потреб учнів. Наповнюваність груп і класів визначається чинними нормативними документами та залежить від категорії порушень розвитку. Особлива увага приділяється створенню безпечного, доступного та корекційно-розвивального освітнього середовища.

2. Цифровізація освіти стала важливим напрямом модернізації освітньої системи України. Одним із її проявів є впровадження системи електронного запису дітей до закладів дошкільної освіти. Така система забезпечує відкритість, прозорість та доступність процедури зарахування дітей до дитячих садків.

Електронний запис дозволяє батькам подати заявку через Інтернет, обрати заклад дошкільної освіти, відстежувати чергу та отримувати інформацію про результати розгляду заяви. Це значно спрощує процедуру вступу до закладу освіти, мінімізує бюрократичні процедури та сприяє ефективному управлінню мережею дошкільних закладів.

Важливим елементом цифрового управління є електронний кабінет керівника закладу освіти. Він забезпечує автоматизоване ведення документації, облік контингенту вихованців та учнів, формування статистичної звітності, управління кадровими ресурсами, планування освітнього процесу та взаємодію з органами управління освітою.

Електронний кабінет дозволяє керівнику оперативно контролювати наповнюваність груп і класів, здійснювати моніторинг освітньої діяльності, організовувати електронний документообіг та підвищувати ефективність управлінських рішень. Використання цифрових сервісів сприяє підвищенню якості освітнього менеджменту та розвитку сучасного інформаційно-освітнього середовища.

4. Ефективна діяльність спеціального закладу освіти залежить від цілісної системи управління, раціонального використання ресурсів та орієнтації на потреби дітей з особливими освітніми потребами. Управління закладом повинно бути спрямоване на досягнення високої якості освітніх послуг, розвиток кадрового потенціалу та створення комфортного освітнього середовища.

Важливими умовами ефективної роботи закладу є наявність чіткої стратегії розвитку, професійної команди педагогів, сучасної матеріально-технічної бази та ефективної системи комунікації між усіма учасниками освітнього процесу. Значну роль відіграє партнерська взаємодія з батьками, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та соціальними службами.

Сталий розвиток спеціального закладу освіти передбачає здатність закладу адаптуватися до змін у суспільстві та освітній політиці, забезпечувати інноваційний розвиток і підвищення якості освітніх послуг. Для цього необхідно впроваджувати сучасні педагогічні технології, цифрові інструменти навчання, розширювати можливості професійного розвитку педагогів та залучати додаткові ресурси для модернізації освітнього середовища.

Одним із ключових напрямів сталого розвитку є формування культури якості освіти, яка передбачає постійне вдосконалення діяльності закладу, відкритість до інновацій, відповідальність усіх учасників освітнього процесу та орієнтацію на потреби дитини. Саме такий підхід забезпечує конкурентоспроможність спеціального закладу освіти та його здатність ефективно виконувати свою соціальну місію в сучасних умовах.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрити систему закладів освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Організація роботи та комплектування спеціальних закладів дошкільної та загальної освіти.
2. Система електронного запису до закладу дошкільної освіти. Електронний кабінет керівника закладу освіти.
3. Планування освітнього процесу. Побудова внутрішньої системи забезпечення якості освіти у спеціальному закладі освіти.
4. Забезпечення ефективної роботи та сталого розвитку спеціального закладу освіти.

Рекомендована література: Основна література [1], [2], [4], [8], [10] [11]
Допоміжна [1], [2], [4], [7], [8], [10], [12] [19], [20], [21]

Тема 3. Організація освітнього процесу в закладах освіти в умовах інклюзивного навчання

Практичне заняття № 3 4 години

Питання для обговорення:

1. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.
2. Організація роботи команди психолого-педагогічного супроводу. Асистент вчителя як учасник освітнього процесу.
3. Універсальний дизайн у сфері освіти. Рівні підтримки. Діяльність та участь.
4. Система забезпечення якості інклюзивного навчання.

Короткі теоретичні відомості

1. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами (ООП) є системою комплексної підтримки, спрямованої на створення оптимальних умов для її навчання, виховання, розвитку, соціалізації та успішної інтеграції в освітнє середовище. У сучасній інклюзивній освіті супровід розглядається як безперервний процес взаємодії фахівців, батьків та самої дитини з метою забезпечення її повноцінної участі в освітньому процесі.

Основним завданням психолого-педагогічного супроводу є виявлення освітніх потреб дитини, визначення необхідних умов для її навчання, надання корекційно-розвиткової допомоги та забезпечення соціальної адаптації. Супровід охоплює психолого-педагогічну діагностику, розроблення індивідуальної програми розвитку, проведення корекційно-розвиткових занять, консультування батьків і педагогів, а також моніторинг динаміки розвитку дитини.

Особливого значення набуває створення сприятливого психологічного клімату в класному колективі, формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами та забезпечення їх активної участі в усіх видах навчальної й позанавчальної діяльності. Такий підхід сприяє розвитку

комунікативних навичок, самостійності, впевненості у власних силах та формуванню позитивної самооцінки дитини.

Психолого-педагогічний супровід базується на принципах індивідуалізації, міждисциплінарної взаємодії, партнерства з батьками, комплексності та безперервності допомоги. Його ефективність значною мірою залежить від узгодженої роботи всіх учасників освітнього процесу.

2. Команда психолого-педагогічного супроводу створюється в закладі освіти для забезпечення якісного інклюзивного навчання дитини з особливими освітніми потребами. Її діяльність спрямована на визначення освітніх потреб дитини, розроблення індивідуальної програми розвитку, координацію заходів підтримки та оцінювання результативності освітнього процесу.

До складу команди супроводу можуть входити керівник закладу освіти, вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, логопед, дефектолог, реабілітолог, медичний працівник, фахівці інклюзивно-ресурсного центру та батьки дитини. Усі члени команди працюють спільно, обмінюються інформацією щодо успіхів і труднощів дитини, визначають необхідні форми та методи підтримки.

Одним із ключових учасників команди є асистент вчителя. Його діяльність спрямована на організацію ефективного навчання дитини з ООП у класі. Асистент допомагає адаптувати навчальні матеріали, організовує робоче місце учня, сприяє виконанню навчальних завдань, підтримує комунікацію між дитиною та однокласниками, бере участь у розробленні та реалізації індивідуальної програми розвитку.

Водночас асистент вчителя не замінює педагога і не виконує функції особистого догляду за дитиною. Його основне завдання полягає у створенні умов для максимальної самостійності учня та забезпеченні його успішної участі в освітньому процесі. Ефективність роботи асистента залежить від тісної співпраці з учителем, батьками та іншими членами команди супроводу.

3. Універсальний дизайн у сфері освіти є сучасною концепцією організації освітнього середовища, яка передбачає створення таких умов навчання, що будуть доступними та зручними для всіх здобувачів освіти незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, стану здоров'я чи освітніх потреб.

Основна ідея універсального дизайну полягає не в адаптації середовища під окрему дитину, а у створенні такого освітнього простору, який від самого початку враховує різноманітність учнів. Це стосується архітектурної доступності, організації навчального процесу, використання різних способів подання інформації, варіативності форм оцінювання та забезпечення рівних можливостей для участі всіх дітей.

Важливим елементом інклюзивної освіти є визначення рівнів підтримки, які надаються дитині залежно від її освітніх потреб. Рівні підтримки можуть включати:

- підтримку першого рівня — мінімальні адаптації освітнього процесу;

- підтримку другого рівня — додаткові психолого-педагогічні послуги;
- підтримку третього рівня — систематичну допомогу фахівців;
- підтримку четвертого рівня — інтенсивний супровід та спеціальні умови навчання;
- підтримку п'ятого рівня — комплексну допомогу з широким залученням спеціалістів.

У сучасній моделі інклюзивної освіти велика увага приділяється категоріям «діяльність» і «участь». Діяльність характеризує здатність дитини виконувати певні завдання або дії, тоді як участь відображає її залученість до різних сфер життя, зокрема навчальної, соціальної, культурної та громадської діяльності. Метою інклюзивного навчання є не лише засвоєння знань, а й забезпечення повноцінної участі кожної дитини в житті шкільної спільноти.

4. Система забезпечення якості інклюзивного навчання являє собою сукупність організаційних, педагогічних та управлінських заходів, спрямованих на створення ефективного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Вона охоплює всі аспекти діяльності закладу освіти та забезпечує постійне вдосконалення освітнього процесу.

Якість інклюзивного навчання визначається рівнем доступності освітнього середовища, професійною компетентністю педагогів, ефективністю психолого-педагогічного супроводу, результативністю навчання та ступенем соціальної інтеграції учнів з особливими освітніми потребами.

Основними складовими системи забезпечення якості інклюзивного навчання є:

- створення безбар'єрного та безпечного освітнього середовища;
- забезпечення архітектурної, інформаційної та комунікаційної доступності;
- функціонування команди психолого-педагогічного супроводу;
- розроблення та реалізація індивідуальних програм розвитку;
- моніторинг освітніх досягнень і розвитку учнів;
- професійний розвиток педагогічних працівників;
- співпраця з батьками та громадою;
- внутрішня система забезпечення якості освіти в закладі.

Ефективна система забезпечення якості інклюзивного навчання передбачає постійне самооцінювання діяльності закладу, аналіз результатів навчання та впровадження заходів щодо вдосконалення освітнього процесу. Вона сприяє реалізації права кожної дитини на якісну освіту, створенню атмосфери прийняття й поваги до різноманітності та формуванню інклюзивної культури в суспільстві.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрити психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.
2. Охарактеризувати організацію роботи команди психолого-педагогічного

- супроводу. Асистент вчителя як учасник освітнього процесу.
3. Надати універсальний дизайн у сфері освіти. Рівні підтримки. Діяльність та участь. Система забезпечення якості інклюзивного навчання.

Рекомендована література: Основна література [1], [2], [8], [10] [11], [12]
Допоміжна [1], [5], [8], [9], [10], [12] [18], [19], [20]

Тема 4. Управління та методичний супровід начального процесу в спеціальних закладах освіти

Практичне заняття № 4 4 години

Питання для обговорення:

1. Поняття «методична робота» та особливості її організації. Завдання науково-методичної роботи в спеціальній освіті.
2. Функції та принципи науково-методичної роботи. Форми організації і форми проведення науково-методичної роботи з педагогами на різних рівнях системи освіти. Методичний кабінет, документальне забезпечення діяльності методичної служби в закладі освіти.
3. Система безперервного навчання педагогічних працівників закладів спеціальної освіти.
4. Особливості планування науково-методичної роботи. Контрольно-аналітична діяльність за освітнім процесом у спеціальному закладі освіти. Планування контролю. Види контролю та його методи.

Короткі теоретичні відомості.

1. Методична робота є важливою складовою системи управління закладом освіти та професійного розвитку педагогічних працівників. Вона являє собою цілеспрямовану діяльність, спрямовану на підвищення професійної компетентності педагогів, удосконалення змісту, форм і методів навчання та виховання, впровадження інноваційних педагогічних технологій і забезпечення якості освітнього процесу.

У системі спеціальної освіти методична робота має свої особливості, обумовлені необхідністю врахування специфіки психофізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вона спрямована на вдосконалення професійної майстерності педагогів-дефектологів, логопедів, психологів, вихователів та інших фахівців, які працюють із дітьми різних нозологічних груп.

Організація методичної роботи ґрунтується на принципах системності, науковості, практичної спрямованості, безперервності та індивідуального підходу до педагогів. Вона охоплює колективні, групові та індивідуальні форми професійного розвитку працівників.

Основними завданнями науково-методичної роботи в спеціальній освіті є: удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників; впровадження сучасних досягнень спеціальної педагогіки та психології в освітній процес; забезпечення науково-методичного супроводу освітньої діяльності; вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного

досвіду; розвиток творчого потенціалу педагогів; удосконалення корекційно-розвиткової роботи; підвищення якості навчання, виховання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Науково-методична робота виступає важливим механізмом модернізації спеціальної освіти та забезпечення її відповідності сучасним вимогам суспільства.

2. Функції та принципи науково-методичної роботи. Форми організації і форми проведення науково-методичної роботи з педагогами на різних рівнях системи освіти. Методичний кабінет, документальне забезпечення діяльності методичної служби в закладі освіти

Науково-методична робота виконує низку важливих функцій, які забезпечують професійний розвиток педагогічних працівників та підвищення якості освітнього процесу.

До основних функцій належать: діагностична (вивчення професійних потреб педагогів); інформаційна (ознайомлення з новими нормативними документами, науковими досягненнями та освітніми технологіями); навчальна (підвищення кваліфікації працівників); консультативна (надання методичної допомоги педагогам); прогностична (визначення перспектив розвитку освітньої діяльності); координаційна (узгодження діяльності педагогічного колективу); аналітична (оцінювання результативності освітнього процесу).

Науково-методична робота будується на принципах науковості, системності, безперервності, актуальності, практичної спрямованості, демократичності, диференційованого та індивідуального підходу.

На різних рівнях системи освіти використовуються різноманітні форми організації методичної роботи. До колективних форм належать педагогічні ради, науково-практичні конференції, методичні об'єднання, семінари, педагогічні читання, круглі столи, творчі групи. До групових форм відносять майстер-класи, тренінги, практикуми, школи педагогічної майстерності. Індивідуальними формами є наставництво, самоосвіта, консультації, стажування та підготовка науково-методичних розробок.

Важливим структурним підрозділом закладу освіти є методичний кабінет. Він забезпечує організацію методичної діяльності, накопичення та систематизацію науково-методичних матеріалів, інформаційне забезпечення педагогів, координацію самоосвітньої діяльності та поширення передового педагогічного досвіду.

Документальне забезпечення діяльності методичної служби включає: річний план методичної роботи; плани роботи методичних об'єднань; протоколи засідань педагогічних рад; матеріали моніторингових досліджень; звіти про методичну діяльність; банк педагогічного досвіду; матеріали самоосвіти педагогів; нормативно-правові документи з питань освіти.

3. Сучасна освіта вимагає від педагогів постійного оновлення професійних знань та вдосконалення практичних умінь. Саме тому система безперервного навчання педагогічних працівників є одним із ключових напрямів розвитку спеціальної освіти.

Безперервна освіта педагогів розглядається як цілісний процес професійного розвитку, що охоплює весь період педагогічної діяльності. Її метою є підтримка високого рівня професійної компетентності, розвиток інноваційного мислення та готовності до впровадження сучасних освітніх технологій.

Система безперервного навчання включає: курси підвищення кваліфікації; стажування; участь у конференціях, семінарах і вебінарах; професійні тренінги; самоосвіту; участь у професійних спільнотах; роботу над науково-дослідними проєктами; сертифікацію педагогічних працівників.

Для педагогів спеціальної освіти особливо важливим є опанування новітніх корекційно-розвиткових технологій, сучасних методик діагностики та навчання дітей з особливими освітніми потребами, цифрових інструментів навчання та технологій інклюзивної освіти.

Безперервний професійний розвиток сприяє підвищенню якості освітніх послуг, професійному зростанню педагогів та успішному реформуванню системи спеціальної освіти.

4. Планування науково-методичної роботи є важливою управлінською функцією, яка забезпечує цілеспрямованість і системність професійного розвитку педагогічного колективу. Планування здійснюється на основі аналізу результатів діяльності закладу освіти, визначення актуальних проблем та перспектив розвитку.

Основними етапами планування є: Аналіз результатів роботи за попередній період. Визначення проблем та потреб педагогів. Формулювання цілей і завдань методичної роботи. Вибір форм і методів діяльності. Розроблення річного плану. Моніторинг виконання запланованих заходів.

Контрольно-аналітична діяльність є складовою управління закладом освіти та спрямована на вивчення стану освітнього процесу, оцінювання результативності педагогічної діяльності та прийняття управлінських рішень.

Основними завданнями контролю є: забезпечення виконання державних освітніх стандартів; оцінювання якості освітнього процесу; виявлення проблем і труднощів у роботі; надання методичної допомоги педагогам; підвищення ефективності управління закладом освіти.

Планування контролю здійснюється відповідно до річного плану роботи закладу та передбачає визначення об'єктів, термінів, методів і форм контролю.

У практиці спеціальних закладів освіти використовуються такі види контролю: фронтальний; тематичний; персональний; класно-узагальнюючий; комплексний; оперативний; підсумковий.

До основних методів контролю належать: спостереження за освітнім процесом; відвідування уроків та занять; співбесіди з педагогами, учнями та батьками; анкетування; тестування; аналіз документації; моніторингові дослідження; експертне оцінювання результатів діяльності.

Ефективна контрольно-аналітична діяльність дозволяє своєчасно виявляти проблеми, коригувати освітній процес, забезпечувати професійне зростання педагогів і підвищувати якість освітніх послуг у спеціальному закладі освіти.

Завдання для самостійної роботи

1. Надати поняття «методична робота» та особливості її організації. Завдання науково-методичної роботи в спеціальній освіті.

2. Розкрити функції та принципи науково-методичної роботи. Форми організації і форми проведення науково-методичної роботи з педагогами на різних рівнях системи освіти. Методичний кабінет, документальне забезпечення діяльності методичної служби в закладі освіти.

3. Охарактеризувати систему безперервного навчання педагогічних працівників закладів спеціальної освіти.

4. Особливості планування науково-методичної роботи. Контрольно-аналітична діяльність за освітнім процесом у спеціальному закладі освіти. Планування контролю. Види контролю та його методи.

Рекомендована література: Основна література [1], [5], [7], [8], [9], [10]

Допоміжна [1], [2], [4], [7], [10], [13], [17], [20], [23]

Тема 5. Управління та методичний супровід інклюзивного навчання

Практичне заняття № 5 4 години

Питання для обговорення:

1. Рівні управління інклюзивної освітою (вищий, центральний, обласний, місцевий). Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері інклюзивної освіти. Міжвідомче партнерство.

2. Інклюзивно-ресурсні центри: завдання і функції. Документація закладу освіти з інклюзивним навчанням, розподіл обов'язків для ведення документообігу.

3. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Наставництво. Професійні стандарти.

Короткі теоретичні відомості.

1. Управління інклюзивною освітою в Україні здійснюється на кількох рівнях і забезпечує реалізацію державної політики щодо доступності якісної освіти для осіб з особливими освітніми потребами. Така система дозволяє координувати діяльність різних органів влади та забезпечувати ефективне функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Вищий рівень управління. Вищий рівень представлений Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України. На цьому рівні формуються стратегічні напрями державної освітньої політики, приймаються закони, державні програми та нормативно-правові акти, які регулюють розвиток інклюзивної освіти.

Центральний рівень управління. Центральним органом виконавчої влади у сфері освіти є Міністерство освіти і науки України. Воно розробляє нормативно-правову базу, державні стандарти освіти, координує діяльність закладів освіти та забезпечує реалізацію державної політики щодо інклюзивного навчання. У співпраці з іншими міністерствами здійснюється

розроблення механізмів соціальної, медичної та психологічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Обласний рівень управління. На обласному рівні функції управління виконують департаменти та управління освіти обласних військових адміністрацій. Вони забезпечують реалізацію державної політики на території області, координують діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, здійснюють моніторинг якості інклюзивної освіти та організують підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Місцевий рівень управління. Місцевий рівень представлений органами місцевого самоврядування та місцевими органами управління освітою. До їхніх повноважень належать створення умов для функціонування інклюзивних класів і груп, фінансування закладів освіти, забезпечення архітектурної доступності, організація підвищення кваліфікації педагогів та взаємодія з батьками і громадськістю.

Міжвідомче партнерство. Ефективне впровадження інклюзивної освіти неможливе без міжвідомчої співпраці. До неї залучаються органи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служби у справах дітей, громадські організації та батьківська спільнота. Таке партнерство дозволяє забезпечити комплексний супровід дитини та реалізацію її права на якісну освіту.

2. Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) є спеціалізованими установами, які забезпечують реалізацію права дітей з особливими освітніми потребами на отримання якісної освіти та необхідної психолого-педагогічної підтримки.

Основні завдання ІРЦ: проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини; визначення особливих освітніх потреб; надання рекомендацій щодо організації навчання; участь у розробленні індивідуальної програми розвитку; консультування батьків та педагогічних працівників; методична підтримка закладів освіти; моніторинг розвитку дитини та ефективності наданих освітніх послуг.

Функції ІРЦ: Діяльність ІРЦ охоплює діагностичну, консультативну, корекційно-розвиткову, інформаційно-аналітичну та методичну функції. Центри сприяють ефективній взаємодії між сім'єю, закладом освіти та іншими установами, які забезпечують підтримку дитини.

Документація закладу освіти з інклюзивним навчанням: Для організації інклюзивного навчання в закладі освіти ведеться відповідна документація: накази про організацію інклюзивного навчання; висновки ІРЦ; індивідуальні програми розвитку (ІПР); протоколи засідань команди психолого-педагогічного супроводу; індивідуальні навчальні плани (за потреби); журнали обліку корекційно-розвиткових занять; плани роботи асистента вчителя; матеріали моніторингу досягнень учня; звіти про результати супроводу.

Розподіл обов'язків щодо ведення документообігу. Керівник закладу освіти організовує та контролює ведення документації. Практичний психолог, логопед, дефектолог та інші фахівці оформлюють документи, що стосуються їхнього напряму діяльності. Асистент вчителя бере участь у веденні

документації щодо супроводу учня, фіксує результати спостережень та допомагає в реалізації індивідуальної програми розвитку. Класний керівник і вчителі забезпечують документування навчальних досягнень та освітньої діяльності дитини.

3. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників є невід'ємною складовою системи безперервного професійного розвитку та важливою умовою забезпечення якості освіти. В умовах реформування освіти та розвитку інклюзивного навчання педагоги повинні постійно оновлювати свої знання, удосконалювати професійні компетентності та опанувати сучасні освітні технології.

Основними формами підвищення кваліфікації є: курси підвищення кваліфікації; тематичні тренінги; вебінари та онлайн-курси; семінари й конференції; стажування; участь у професійних спільнотах; самоосвітня діяльність.

Наставництво. Наставництво є ефективною формою професійної підтримки молодих або малодосвідчених педагогів. Воно передбачає передачу професійного досвіду від досвідченого працівника до колеги, допомогу в адаптації до професійної діяльності, консультування щодо організації освітнього процесу та розвитку педагогічної майстерності.

Основними функціями наставника є: методична допомога молодому педагогу; ознайомлення з нормативною базою; підтримка у плануванні освітнього процесу; формування навичок самоаналізу та самоосвіти; сприяння професійному становленню.

Професійний стандарт є нормативним документом, який визначає вимоги до професійних компетентностей педагогічного працівника, його знань, умінь та трудових функцій. Професійні стандарти слугують орієнтиром для підготовки, атестації, сертифікації та професійного розвитку педагогів.

Для працівників спеціальної та інклюзивної освіти особливого значення набувають компетентності, пов'язані з: організацією інклюзивного навчання; застосуванням технологій диференційованого та індивідуалізованого навчання; здійсненням психолого-педагогічного супроводу; співпрацею з батьками та міждисциплінарною командою; використанням сучасних корекційно-розвиткових технологій; забезпеченням безпечного та інклюзивного освітнього середовища.

Постійне професійне вдосконалення педагогів, розвиток наставництва та впровадження професійних стандартів сприяють підвищенню якості спеціальної та інклюзивної освіти, забезпечують відповідність освітньої діяльності сучасним суспільним потребам та міжнародним стандартам.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрити рівні управління інклюзивної освітою (вищий, центральний, обласний, місцевий). Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері інклюзивної освіти. Міжвідомче партнерство.

2. охарактеризувати інклюзивно-ресурсні центри: завдання і функції. Документація закладу освіти з інклюзивним навчанням, розподіл обов'язків для ведення документообігу.
3. Розкрити підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Наставництво. Професійні стандарти.

Рекомендована література: Основна література [1], [2], [5], [6], [9], [10], [13]
Допоміжна [1], [2], [7], [10], [19], [20], [22]

Тема 6. Проектна діяльність закладу освіти

Практичне заняття № 6 4 години

Питання для обговорення:

1. Основи проектної діяльності: визначення проблеми, огляд існуючої ситуації, виклики та ризики, ключові особи та партнери, розробка плану і бюджету.
2. Управління проектом. Робота з донорськими базами. Робота з соціальними мережами. Підготовка проектної заявки.

Короткі теоретичні відомості.

Проектна діяльність — це цілеспрямований процес планування та реалізації комплексу заходів, спрямованих на розв'язання певної соціальної, освітньої, наукової чи іншої проблеми в обмежений термін і за визначених ресурсів. У сфері освіти проектна діяльність дозволяє залучати додаткові ресурси, впроваджувати інновації, розвивати освітнє середовище та підвищувати якість освітніх послуг.

Проект має чітко визначену мету, завдання, цільову аудиторію, очікувані результати, бюджет та критерії оцінювання ефективності.

Будь-який проект починається з виявлення проблеми, яка потребує вирішення. Проблема повинна бути реальною, актуальною та підтверджуватися фактичними даними.

Під час формулювання проблеми необхідно: описати існуючу ситуацію; визначити причини виникнення проблеми; встановити її вплив на цільову групу; підтвердити проблему статистичними даними, результатами досліджень або моніторингу.

Огляд існуючої ситуації. Після визначення проблеми проводиться аналіз поточної ситуації.

Він включає: вивчення нормативно-правової бази; аналіз ресурсів установи; оцінювання потреб цільової групи; дослідження попереднього досвіду вирішення аналогічних проблем; визначення сильних і слабких сторін організації.

Такий аналіз дозволяє обґрунтувати необхідність реалізації проекту та визначити найбільш ефективні шляхи досягнення результату.

Під час підготовки проекту необхідно враховувати можливі ризики та фактори, які можуть вплинути на його реалізацію.

Основними ризиками можуть бути: недостатнє фінансування; кадрові проблеми; зміни законодавства; низька активність учасників; форс-мажорні обставини; технічні труднощі.

Успішність проєкту значною мірою залежить від залучення зацікавлених сторін.

До ключових учасників можуть належати: керівник проєкту; члени проєктної команди; представники органів влади; заклади освіти; громадські організації; батьківські об'єднання; бізнес-партнери; благодійні фонди; волонтери.

План проєкту є документом, який визначає послідовність виконання заходів та розподіл відповідальності між учасниками.

Структура плану передбачає: мету проєкту; завдання; перелік заходів; календарний графік; відповідальних осіб; очікувані результати; показники ефективності.

Якісний план допомагає контролювати хід реалізації проєкту та оцінювати досягнення поставлених цілей.

Бюджет є фінансовим планом проєкту та відображає всі необхідні витрати.

Основними статтями бюджету можуть бути: оплата праці персоналу; придбання обладнання; навчальні матеріали; транспортні витрати; проведення заходів; інформаційна підтримка; адміністративні витрати.

Бюджет повинен бути реалістичним, обґрунтованим та відповідати запланованим заходам проєкту.

2. Управління проєктом — це процес планування, організації, координації та контролю діяльності, спрямованої на досягнення визначених результатів.

Основними функціями управління проєктом є: планування; організація роботи команди; розподіл ресурсів; моніторинг виконання завдань; управління ризиками; оцінювання результатів; підготовка звітності.

Ефективне управління забезпечує досягнення цілей проєкту в межах визначеного часу та бюджету.

Одним із важливих етапів проєктної діяльності є пошук джерел фінансування.

Донорські бази містять інформацію про: міжнародні фонди; благодійні організації; грантові програми; урядові програми підтримки; корпоративні фонди; громадські організації.

Під час роботи з донорськими базами необхідно: Визначити напрям діяльності проєкту. Знайти відповідні грантові конкурси. Ознайомитися з умовами участі. Проаналізувати вимоги до заявників. Підготувати пакет необхідних документів.

Соціальні мережі є ефективним інструментом комунікації та популяризації проєкту.

Основними завданнями використання соціальних мереж є: інформування громадськості; залучення учасників; пошук партнерів; висвітлення результатів діяльності; формування позитивного іміджу організації; збір благодійних внесків.

Для ефективного просування проєкту необхідно: регулярно публікувати контент; використовувати фото- та відеоматеріали; підтримувати зворотний зв'язок з аудиторією; висвітлювати успіхи та результати; дотримуватися єдиного стилю комунікації.

Якісно підготовлена проєктна заявка повинна бути логічною, переконливою, реалістичною та відповідати вимогам конкретного грантодавця. Саме від її змісту значною мірою залежить успішність отримання фінансування та подальша реалізація проєкту.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрити основи проєктної діяльності: визначення проблеми, огляд існуючої ситуації, виклики та ризики, ключові особи та партнери, розробка плану і бюджету.

2. Управління проєктом. Робота з донорськими базами. Робота з соціальними мережами. Підготовка проєктної заявки.

**Рекомендована література: Основна література [1], [3], [7], [8], [9], [10], [12]
Допоміжна [1], [2], [5], [15], [16], [17], [19], [20]**

Індивідуальні навчально-дослідне завдання (тези)

№ з/п	Теми (за вибором)	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Концептуальні засади розвитку спеціальної освіти в Україні		
2.	Концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти в Україні		
3.	Освітній процес в спеціальних закладах освіти		
4.	Освітній процес в закладах освіти в умовах інклюзивного навчання		
5.	Організація освітнього середовища в спеціальних закладах освіти		
6.	Організація освітнього середовища в умовах інклюзивного навчання		
7.	Управління начального процесу в спеціальних закладах освіти		
8.	Методичний супровід начального процесу в спеціальних закладах освіти		
9.	Управління інклюзивного навчання		
10.	Методичний супровід інклюзивного навчання		
	Разом	10	10

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Вид роботи	Бали	Критерії
Практичні заняття	0-2 бали	Здобувач відтворює незначну частину навчального матеріалу, має поверхові уявлення про предмет вивчення, не аргументовано висловлює думку. Використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали, виконує практичні завдання за умови сторонньої допомоги.
	3-4 бали	Знання здобувача є достатньо повними, він самостійно застосовує відповідний навчальний матеріал, виконуючи практичні завдання; аналізує, робить висновки. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але припускається неточностей. Здобувач самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали виконуючи практичні завдання. Виконані завдання у цілому відповідають вимогам, мають незначні огріхи.
	5 балів	Здобувач володіє міцними знаннями, оперує ними при виконанні практичних завдань. Самостійно використовує необхідні інформаційно-методичні матеріали виконуючи практичні завдання. Не припускається помилок при їхньому виконанні. Здобувач виступає експертом практичних завдань, що виконали однокурсники.
Самостійна робота	0-2 бала	Здобувач розпізнає деякі об'єкти вивчення та визначає їх на побутовому рівні, може описувати деякі об'єкти вивчення; має фрагментарні уявлення з предмета вивчення; виконує елементарні прийоми практичних завдань.
	3-5 балів	Здобувач знає окремі факти, що стосуються навчального матеріалу; виявляє здатність елементарно висловлювати думку; самостійно та за допомогою викладача може виконувати частину практичних завдань; знає послідовність виконання завдання; практичні завдання містять багато суттєвих відхилень від установлених вимог, при їх виконанні потребує систематичної допомоги.
	6-8 балів	Здобувач самостійно і логічно відтворює фактичний і теоретичний матеріал та наводить приклади; володіє навчальним матеріалом і використовує набуті знання, уміння у стандартних ситуаціях; самостійно виконує практичні завдання відповідно до методичних рекомендацій; практичні завдання мають окремі помилки; користується необхідними

		навчально-методичними матеріалами.
	9-10 балів	Здобувач володіє глибокими знаннями, демонструє відповідні компетентності, використовує їх у нестандартних ситуаціях, самостійно працює з інформацією у відповідності до поставлених завдань; систематизує та узагальнює навчальний матеріал; самостійно користується додатковими джерелами інформації; без похибок виконує та аналізує практичні завдання.
Індивідуальне навчально-дослідне завдання (тези)	0 - 1 бал	Студент не виконав завдання або подав текст, повністю згенерований ШІ без змін, робота не відповідає вимогам, має хаотичну структуру, поверхневий виклад, відсутні посилання на джерела, недотримано правил академічної доброчесності. Відсутня будь-яка згадка про використання ШІ.
	2 - 3 бали	Спеціальне реферування підготовлене зазначено факт використання ШІ, має компеллятивний характер згенерованого матеріалу майже без редагування, мінімальний опис, логічна структура реферування не відпрацьована, студент плутано та не впорядковано викладає результати дослідження, дає неповні, поверхневі, необґрунтовані відповіді на поставлені запитання. Фахова мова використана частково. Демонстраційні матеріали неякісно оформлені, не використані засоби наочності інформації, презентація не відображає основні етапи роботи, мають місце помилки та неузгодженості, кількість слайдів не відповідає тривалості виступу. Академічні стандарти не дотримані або виконані формально.
	4 - 5 балів	Спеціальне реферування підготовлене, обмежено описано використання ШІ. Внесено деякі правки у згенерований текст, але його логіка не відпрацьована. Робота частково відповідає вимогам, студент плутано та не впорядковано викладає результати дослідження, дає неповні, поверхневі, необґрунтовані відповіді на поставлені запитання. Демонстраційні матеріали є, використані засоби наочності інформації, презентація не відображає повністю основні етапи роботи, мають місце помилки та неузгодженості, кількість слайдів не відповідає тривалості виступу. Академічні стандарти дотримано частково

		(посилання/цитати з помилками).
	6 - 7 балів	Чітко вказано, як саме використовувався ШІ. Продемонстровано редагування згенерованого тексту, але воно переважно формальне. Спеціальне реферування логічно побудоване, але студент не повно розкриває результати дослідження, намагається дати повні і ґрунтовні відповіді на запитання, але не здатний аргументовано захищати свою позицію. Демонстраційні матеріали є, використані засоби наочності інформації, але мають місце помилки та неузгодженості. Академічні стандарти виконані на базовому рівні.
	7 - 9 балів	Використання ШІ описано прозоро й детально. Спеціальне реферування логічно побудоване, студент демонструє глибокий аналіз та змістовне редагування матеріалу, чітко, ясно, стисло і повно викладає сутність і результати дослідження. Робота відповідає всім вимогам, є логічною та фаховою. На запитання дає повні і ґрунтовні відповіді, здатний аргументовано захищати свою точку зору. Реферування супроводжується засобами наочності інформації гарної якості, які допомагають найбільш повно розкрити тему, презентація гарно організована, оформлення слайдів розкриває тему, текст легко читається, інформація виділяється за допомогою кольору, розміру, ефектів анімації і т.д. Дотримано академічних стандартів, правильне оформлення посилань і цитат.
	10 балів	Студент не використовував засоби ШІ, продемонструвавши високий рівень самостійності. Спеціальне реферування логічно побудоване, студент чітко, ясно, стисло і повно викладає сутність і результати дослідження, дотримується структури і логіки доповіді. Має глибокий аналіз, оригінальні висновки, творчий підхід. На запитання дає повні і ґрунтовні відповіді, здатний аргументовано захищати свою точку зору. Реферування супроводжується засобами наочності інформації гарної якості, які допомагають найбільш повно розкрити тему, презентація гарно організована, оформлення слайдів розкриває тему, текст легко читається, інформація виділяється за допомогою кольору, розміру, ефектів анімації. Академічні стандарти повністю дотримано, коректне використання джерел, відсутній плагіат.

Критерії оцінювання підсумкового контролю (екзамен)

Для навчальної дисципліни «Управління у сфері спеціальної та інклюзивної освіти» за навчальним планом передбачає підсумковий контроль у формі усного екзамену, відводиться 20 балів. Здобувач вищої освіти може скласти екзамен, якщо кількість отриманих впродовж вивчення дисципліни балів не менше як 40. Накопичені здобувачем бали під час вивчення навчальної дисципліни не анулюються, а сумуються. Оцінка за екзамен не може бути меншою за кількість накопичених ним балів.

Бали	Критерії
0 балів	Здобувач не відповідає на запитання.
1-5 балів	Здобувач розпізнає деякі об'єкти вивчення та визначає їх на побутовому рівні, може описувати деякі об'єкти вивчення; має фрагментарні уявлення з предмета вивчення; використовує елементарні прийоми виконання практичного завдання.
6-10 балів	Здобувач знає окремі факти, що стосуються навчального матеріалу; виявляє здатність елементарно висловлювати думку; виконує частину практичного завдання.
11-15 балів	Здобувач надає відповіді на запитання в цілому правильні, але здобувач припускається помилок у визначеннях. Здобувач робить власні висновки, наводить приклади практичного використання; виконує практичне завдання з незначними огріхами.
16-20 балів	Здобувач надає відповіді на запитання повні, обґрунтовані, логічно побудовані, з прикладами практичного використання; відповідаючи, здобувач розмірковує, робить власні висновки виконує правильно практичне завдання.

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90–100 А)	Здобувач вищої освіти має ґрунтовні знання про адаптивне фізичне виховання і спорт. На визначає методологічні концепції часткових методик адаптивного спорту. Усні відповіді повні, логічні й обґрунтовані. На високому рівні вміє: визначати загальні і специфічні завдання адаптивного фізичного виховання і спорту. На високому рівні виявляє розуміння о вікових особливостях фізичного і психічного розвитку дитини. Усвідомлює види і форми занять фізичними вправами при роботі з дітьми інвалідами. Виявляє вміння розробляти конспекти занять з адаптивного спорту. Виявляє

	творчий підхід у роботі з особами з інвалідністю.
Добре (82–89 В)	Здобувач вищої освіти має достатні знання про адаптивне фізичне виховання і спорт. На володіє вміннями визначати методологічні концепції часткових методик адаптивного спорту. Усні відповіді повні, логічні, натомість не завжди обґрунтовані. Виявляє розуміння визначити загальні і специфічні завдання адаптивного спорту, натомість під час виявлення розумінь о вікових особливостях фізичного і психічного розвитку дитини, припускається незначних помилок. У цілому усвідомлює види і форми занять фізичними вправами при роботі з дітьми інвалідами, однак допускає деякі помилки. Достатньо усвідомлено розробляє конспекти занять з адаптивного спорту, натомість під час проведення занять, виявляє деяку невпевненість. Під час творчого підходу у роботі з дітьми інвалідами потребує незначної допомоги з боку викладача.
Добре (74–81 С)	Здобувач вищої освіти має знання про адаптивне фізичне виховання і спорт, але у визначенні методологічних концепцій часткових методик, припускається певних помилок. Усні відповіді повні, логічні, натомість не завжди обґрунтовані. володіє вміннями визначити загальні і специфічні завдання адаптивного спорту. Не завжди виявляє розуміння о вікових особливостях фізичного і психічного розвитку дитини. Здатний усвідомлювати види і форми занять фізичними вправами при роботі з особами які мають інвалідність, але при деяких нозологіях потребує допомоги. Не завжди вміє правильно розробити конспект занять з адаптивного спорту. Під час творчого підходу у роботі з дітьми інвалідами викликає певні труднощі. Усні відповіді цілком логічні, проте не завжди повні й аргументовані.
Задовільно (64–73 D)	Здобувач вищої освіти має недостатні знання про адаптивне фізичне виховання і спорт. У визначенні методологічних концепцій часткових методик, припускається значних помилок. Усні відповіді не повні, здобувач вищої освіти ускладнюється в їх обґрунтуванні. На володіє вміннями визначити загальні і специфічні завдання адаптивного спорту. Аналіз вікових особливостей фізичного і психічного розвитку дитини викликає труднощі. Загалом розуміє види і форми занять фізичними вправами при роботі осіб з інвалідністю, проте у деяких нозологіях потребує значної допомоги. Має труднощі при розробці конспекту занять з адаптивного

	спорту. Не виявляє творчого підходу у роботі з дітьми інвалідами. Усні відповіді не цілком логічні, не завжди повні й аргументовані.
Задовільно (60–63 E)	Здобувач вищої освіти має знання про адаптивне фізичне виховання і спорт. У визначенні методологічних концепцій часткових методик, припускається суттєвих помилок. Усні відповіді не повні й не обґрунтовані. Володіє вміннями визначити загальні і специфічні завдання адаптивного фізичного виховання. У визначенні вікових особливостей фізичного і психічного розвитку дитини припускається суттєвих помилок. Практично не виявляє розуміння о видах і формах занять фізичними вправами при роботі з дітьми інвалідами. Має значні труднощі у розробці конспекту занять з адаптивного спорту виявляє творчого підходу у роботі з особами, які мають інвалідність. Усні відповіді не логічні, не завжди повні й аргументовані.
Незадовільно (35-59 FX)	Здобувач вищої освіти має фрагментарні знання про адаптивне фізичне виховання і спорт. У визначенні методологічних концепцій часткових методик, припускається грубих помилок. Усні відповіді часткові, не обґрунтовані. Не володіє вміннями визначити загальні і специфічні завдання адаптивного спорту. Не розуміє й не усвідомлює визначення вікових особливостей фізичного і психічного розвитку дитини. Не виявляє розуміння о видах і формах занять фізичними вправами при роботі з особами, які мають інвалідність. Не вміє доцільно розробити конспект занять з адаптивного спорту. Не усвідомлює творчий підхід у роботі з дітьми інвалідами. Усні відповіді не логічні, не повні й аргументовані.

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Оцінювання: індивідуальне опитування, колективна співбесіда, перевірка виконання практичних завдань, формування дидактичного портфолію, письмове опитування, презентація результатів самостійної роботи, екзамен.

Демонстрування результатів навчання: дискусія, усні доповіді, робота в парах, робота в команді, тренінг, презентація результатів самостійної роботи.

Розподіл балів, які отримують здобувачі за результатами поточного і підсумкового контролю (екзамен)

Поточний контроль (практичні (семінарські, заняття, самостійна робота, контрольні модульні роботи навчально-дослідні завдання тощо)			ІНДЗ	Екзамен	Сума
Модулі	Бали	Разом	10	0–20	0–100
Тема 1	0-20	0-70			
Тема 2	0-10				
Тема 3	0-10				
Тема 4.	0-10				
Тема 5.	0-10				
Тема 6.	0-10				

Забезпечення навчання осіб з особливими освітніми потребами

Метою інклюзивного навчання в Університеті Ушинського є забезпечення рівного доступу до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Рекомендовані джерела інформації Основна література

1. Державна служба якості освіти. Впроваджуємо інклюзію в закладі освіти. 2023. 86 с.
URL:
https://oplatforma.com.ua/files/news/2023/Inclusia_zaklad_osvity_SURGe_2023_Pedrada.p
2. Державна служба якості освіти. Методичні рекомендації з питань формування забезпечення внутрішньої системи якості освіти у закладах середньої загальної освіти» 2020. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/Methodichni_rekomendacii_ZPO_SQE-2021.pdf
3. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів. К., 2018. 174 с.
URL : http://posibnyk.nus.org.ua/wp-content/uploads/HANDOUT-for-trainers_TOT-Sept-2018_corrected-final1-new.pdf
5. Інклюзивне навчання: інформаційний посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичні матеріали / Упорядники: Софій Н.З., Найда Ю.М. К.: 2019. URL : https://www.jointaid.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/School_inclusive_education_broc
6. Кабінет Міністрів України. Концепція безпеки закладів освіти 2023. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>

7. Колупаєва А. А. Методологічні та стратегічні виміри освіти дітей з особливими потребами у контексті освітнього реформування. Особлива дитина: навчання і виховання. 2018. №1 (85). С. 7-15.

8. Наказ МОН України № 563 від 15.05.2023. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zdobuttya-osviti-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini>

9. Наказ МОН України № 54 16.01.2020. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text>

10. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навч. посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvnenavchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>

11. Середовище, що належить дітям: порадник для педагогів закладів дошкільної освіти / Софій Н.З., Найда Ю.М.; за заг. ред. В.В. Засенка. Київ: ФОП Парашин, 2019. 68 с. URL : <https://cutt.ly/uCrPeoU>

13. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2-ох частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С.П. Миронової, Л.Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с. URL : <https://cutt.ly/CCrPid9>

Додаткова література

1. Базовий компонент (Державний стандарт) дошкільної освіти (нова редакція 2021 р). URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukray>

2. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська О. О., Ліннік О. О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Державна служба якості освіти. Київ 2021. 350с. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf

3. Впроваджуємо інклюзію в заклади освіти: посібник для директорів закладів освіти. Державна служба якості освіти України, 2023. 85 с. URL : <https://sqe.gov.ua/inklyuzivne-navchannya-u-shkoli-posibnik/>

4. Лист Міністерства освіти і науки України від 06.09.2022 № 1/10258-22. Про організацію освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2022/2023 навчальному році. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-osvitnogo-procesu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u->

5. Лист Міністерства освіти і науки України від 21.08 2023 №1/12490-23. Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти 2023-2024 навчальному році. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-okremi-pitannya-diyalnosti-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>

6. Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності і здоров'я дітей та підлітків. URL : https://moz.gov.ua/uploads/1/5212-mkf_ditacij_perevirenij_povnij.pdf
7. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу в школах у 2022/2023 навчальному році. Київ : МОН України, 2022. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр»/ URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF#>.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про заклад дошкільної освіти» від 27.01.2021 No 86. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF#Text>
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти» від 10.04.2019 No 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#n8>
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15.09.2021 No957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#>
13. Про дошкільну освіту. Закон України, 2001. Редакція від 02.04.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
14. Про затвердження методичних рекомендацій з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах дошкільної освіти : наказ Державної служби якості освіти України від 30.11.2020 No 01-11/71. URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/77870/i-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
15. Розпорядження КМУ No 372-р від 25.04.2023 року «Про затвердження плану заходів на 2023—2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text>
16. Скрипник Т.В., Мартинчук О.В., Супрун Г.В., Криваковська Р.В. Особливості партнерства між фахівцями закладу освіти та батьками дитини з особливими освітніми потребами. Наукові перспективи. No6 (24). 2022. С. 528-544.
17. Стратегія розвитку інклюзивної освіти в Україні (проект). URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-nacionalnu-strategiyu-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-na-2020-2030-roki>
18. Форостян О.І., Соколова Г.Б. Управління освітнім процесом в умовах спеціальної та інклюзивної освіти: стратегічні підходи та практичні механізми.

Актуальні питання у сучасній науці №10 (40) 2025 С. 1232-1243.
DOI:[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-1232-1242](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-1232-1242)

19. Форостян О. І, Соколова Г.Б., Начинова О.В. Формування професійної ідентичності майбутнього спеціального педагога : особистий вимір // Pedagogical innovation: modernity and perspectives Publishing House Helvetica. 2026 № 12 (26), P. 186 – 190. <https://doi.org/10.32782/ped-uznu/2026-12-29>

20. Форостян О.І. Організаційно-управлінські механізми забезпечення якості інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти *Наукові інновації та передові технології* № 5(57) 2026 [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5\(57\)-2809-2820](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5(57)-2809-2820)

21. Форостян О.І., Соколова Г.Б., Начинова О.В. Професійне становлення спеціального педагога: кваліфікаційні характеристики, педагогічна творчість і профілактика професійного вигорання. Актуальні питання у сучасній науці. Серія: Педагогіка. 2026. Вип. 3 (45). С. 2119–2130. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-3\(45\)-2119-2130](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2026-3(45)-2119-2130)

22. Форостян О.І., Соколова Г.Б., Начинова О.В. Сучасні концептуальні підходи до розвитку системи освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки*. Випуск 1 (68), 2026. С. 132-136. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2026.1.20>

23. Шевченко В. Управління спеціальним та інклюзивним закладом освіти в сучасному вимірі. Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: мат-ли IV Міжнародної конференції, 2020. С. 24-26 URL : <https://kpd.edu.ua/wp-content/uploads/2020/08/Tezy-17.06.2020.pdf#page=24>

24. Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами: лист МОН України від 15.06.2022 No 1/6435-22. URL : https://znayshov.com/News/Details/shchodo_zabezpechennia_osvity_osib_z_osoblyvymy_osvitnimy_potrebam

25. Martynchuk O.V., Skrypnyk T.V., Sofiy N.Z., Naida J.M. Inclusive education in Ukraine within the context of European values and guiding principles in a field of education for children with special educational needs. Inclusive education Unity in diversity: monograph / ed. by J. Głodkowska. Warszawa: Wydawnictwo akademii pedagogiki specjalnej, 2020. P. 200-218. (in English)

26. Martynchuk O., Skrypnyk T., Sofiy N., Bahdanovich Hanssen N. Inclusive education in Ukraine – tension between policy and practice. Dialogues between Northern and Eastern Europe on the Development of Inclusion. Theoretical and Practical Perspectives / Edited By Natallia Bahdanovich Hanssen, Sven-Erik Hansén, Kristina Ström. London: Routledge, 2021. P.148-167. (in English)

Інформаційні ресурси в інтернеті

1. Бібліотека Університету Ушинського : офіційний сайт. URL : <https://library.pdpu.edu.ua/>

2. Державний стандарт початкової базової і повної освіти [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011>.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/607-2013>.
4. Міжнародні документи зі сфери інклюзивної освіти [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ussf.kiev.ua/news/323/>
5. Одеська національна наукова бібліотека : офіційний сайт. URL : <http://odnb.odessa.ua/7>.
6. Пошукова система Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського. – Режим доступу до електронних ресурсів - <http://www.nbuv.gov.ua/https://bohdan-books.com/upload/iblock/959/95942b36fe176c03a78e2ec0e7e287c7.pdf>
7. Стратегія розвитку інклюзивної освіти в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlyagromadskogo-obgovorennya-nacionalnu-strategiyu-rozvitku-inklyuzivnoyi-osvitina-2020-2030-roki>.